

23-29 may 2024-cü il

AXC - 106

AXC dövründə aparılan pul islahatları haqqında

"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü uzun olmadı. Ancaq buna baxmayaraq, Azərbaycan Demokratik Respublikası bir çox işləri görə bildi. Dövlət atributları təsis edildi və bu gün bizim dövlət bayrağımız, dövlət himnimiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən qəbul edilmiş dövlət atributlarıdır..."

İlham ƏLİYEV

Müstəqil dövlət atributu kimi, milli pul vahidinin buraxılması Cümhuriyyətin maliyyə siyasətinin mühüm uğuru idi. 1918-ci ilin əvvəlindən Bakıda yeni kağız pullar – "Bakı bonları" buraxıldı (bu zamanadək tədaviyə "Nikolay" pulları və "Kerenski" pul vahidləri işlənilib). İlk dəfə 1918-ci il fevralın 5-də Zaqafqaziya komissarlığı tərəfindən, sonra isə müstəqil Cənubi Qafqaz respublikaları arasında razılaşma əsasında Bakı bonları buraxılmışdır. Bakı bonları alıcılıq və ödəmə vasitəsi kimi istifadə olunan qısamüddətli borc öhdəliyi daşıyan pul nişanları idi. 1918-ci ilin yazında Bakı şəhər özünüidarə orqanı və şəhər təsərrüfatı şurası da bonlar buraxmışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin yeni bonlar buraxılması haqqında Gürcüstan və Ermənistanla apardığı danışıqlar, irəli sürülən şərtlər Azərbaycan üçün sərfəli olmadığından uğursuzluqla nəticələndi. Bununla əlaqədar 1918-ci il iyulun 18-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin sədri Fətəli xan Xoyski İstanbuldakı Azərbaycan nümayəndə heyətinə Türkiyədə Azərbaycan bonlarının hazırlanmasını sifariş etməyi tapşırırdı. Türkiyədəki danışıqlar nəticəsində kredit biletləri buraxmaq qərara alındı. 1918-ci il sentyabrın 22-də respublikada pul dövriyyəsi məsələsi həll olunana qədər 10, 25 və 50 manatlıq Bakı şəhər pul nişanlarının buraxılması qərara alındı. 1918-ci il oktyabrın 9-da hökumət respublikada dövriyyədə olan pul nişanları üçün vahid məzənnə müəyyən etdi. 1919-cu il yanvarın 27-də Gürcüstanla birgə Cənubi Qafqaz nümunəli 40 milyon bon buraxılması qərara alındı (respublikaların hərəsi 20 milyon bon almalı idi).

1919-cu il martın 30-da Cümhuriyyət hökuməti mövcud pul nişanlarından əlavə, 100 manatlıq pul nişanı buraxmağı qərara aldı. İyunun 6-da 100 manatlıq pul əskinalarının Cənubi Qafqaz bonlarına sərbəst dəyişdirilməsinə icazə verildi. Martın 11-dən etibarən isə bonların buraxılması bərpa olundu. Aprelin 23-dən etibarən isə onların Azərbaycan bazarına buraxılmasına da icazə verildi.

1919-cu il dekabrın 1-də Parlamentin qəbul etdiyi qanuna əsasən, hökumətə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 600 milyon manat məbləğində pul nişanlarını buraxmaq barədə icazə verildi. Bakı

bonlarının buraxılması müstəqil dövlətin maliyyə-təsərrüfat işlərinin sahmana salınmasında və müstəqil maliyyə siyasətinin yeridilməsində əhəmiyyətli rol oynadı. Milli pul vahidinin möhkəmləndirilməsi, onun alıcılıq qabiliyyətinin qorunub saxlanması ilk vaxtlardan hökumətin iqtisadi siyasətinin əsas məsələsi idi. Çünki milli valyuta inflyasiya şəraitində dövriyyəyə buraxılmışdı. Hökumət həm əvvəlki dövrdən miras qalan, həm də respublikanın mövcudluğu dövründə baş verən inflyasiyaya qarşı mübarizə aparmalı olurdu. Bu məqsədlə müstəqil dövlətin maliyyə, vergi, bank-kredit sistemi yaradıldı. 1919-cu ilin sentyabrında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Dövlət Bankı açıldı. Dövlətin maliyyə-iqtisadi müstəqilliyinin təmin olunması məqsədilə yaradılan Azərbaycan Dövlət Bankı (ADB) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edən mühüm dövlət qurumu idi. Nizamnaməyə görə, ADB-nin vəzifələri kommersiya banklarının vəzifələrindən geniş idi və o dövlət xarakterli bir sıra tapşırıqları, o cümlədən pul emissiyasının yerinə yetirilməsi, dövlətin maliyyə aparatı kimi müvafiq hallarda di-

gər ölkələrin eyni orqanları ilə sazişlər bağlanması, valyuta məsələsinin tənzimlənməsi və s. funksiyaları yerinə yetirməli idi. ADB haqqında hazırlanmış qanun layihəsi 1919-cu il mayın 26-da Hökumət tərəfindən bəyənilirdi və Parlamentin təsdiqinə verildi. Bankın təsis edilməsi ölkənin iqtisadi-təsərrüfat həyatını möhkəmləndirmək zərurətindən irəli gəlmişdi. Kredit banklarına ümidini itirən əhali əmanətlərini oraya qoymurdu. Bu da əhalidə çox böyük məbləğdə dövriyyədən çıxmış pulun yığılıb qalmasına səbəb olmuşdu. Nəticədə bu, əlavə kağız pul kəsilməsi zərurəti doğurur, manatın alıcılıq qabiliyyətinə mənfi təsir göstərirdi. ADB-nin məqsədi pul tədaviyünü asanlaşdırmaq, milli ticarət, sənaye və kənd təsərrüfatına yardım etmək, habelə pul sistemini möhkəmləndirmək idi. İlk vaxtlar bankın əsas kapitalı 500 milyon, ehtiyat kapitalı isə 20 milyon manata bərabər idi. Əsas kapitalı yaratmaq üçün hökumət ADB-yə əlavə olaraq, 50 milyonluq Azərbaycan və Zaqafqaziya əsginası verdi. Beləliklə, bank kağız pul kəsmək üçün müstəsna hüquqa malik oldu.

1919-cu il sentyabrın 18-də Dövlət bankının nizam-

naməsi təsdiqləndi, sentyabrın 30-da onun təntənəli açılışı oldu. 1919-cu il sentyabrın 1-dən fəaliyyət göstərən Gəncə bankı isə oktyabrın 25-də qəbul olunmuş qanunla Dövlət bankının şöbəsi statusunu aldı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ölkənin təsərrüfat-iqtisadi həyatını canlandırmaq və pul dövriyyəsinin tənzimləmək məqsədilə Əmanət kassaları və Kiçik Kredit Məsələləri idarəsi yaradıldı. Bakı, Gəncə, Ağdaş, Göyçay, Zaqatala, Qazax, Quba, Nuxa (Şəki), Salyan, Şamaxı, Şuşa və s. xəzinədarlıqları və onların qeydiyyatında olan poçt-teleqraf kassalarındakı mərkəzi əmanət kassaları açıldı. Əmanət kassalarının vəzifəsi artıq pul kütləsini dövriyyəyə cəlb etmək idi.

Əmanət kassalarının əməliyyatlarını inkişaf etdirmək və pul dövriyyəsinin qaydaya salınmasına, yəni əmanət kassalarında çek dövriyyəsinin təbiiqinə kömək etmək məqsədi ilə maliyyə nazirliyi bu sahədə dəyişikliklər aparılmasını nəzərdə tutmuşdu. Əmanət kassalarına nəzarət və rəhbərlik üçün Azərbaycan dövlət əmanət kassaları idarəsi yaradılmışdı. Ona kiçik kredit idarələrinə rəhbərlik və nəzarət etmək də həvalə olunmuşdu.

1920-ci il yanvarın 15-də Parlamentin təsdiq etdiyi qanuna uyğun olaraq, əsas kapitalın yaradılması və artırılması üçün kiçik kredit idarələrinə borc verilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bundan ötrü Azərbaycan əmanət kassaları və kiçik kredit idarələrinin sərəncamındakı xüsusi fonda xəzinə vəsaitindən 2 milyon manat ayrılmalı idi. Aprel işğalı (1920-ci il) nəticəsində digər maliyyə qurumları kimi əmanət kassaları və kiçik kredit idarələrinin fəaliyyəti də yarımçıq qaldı.

Nəhayət, 18 oktyabr 1991-ci ildə Şimali Azərbaycanda suveren Azərbaycan Respublikası elan edildikdən sonra, yəni 11 fevral 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının yaradılması haqqında, 15 iyul 1992-ci ildə isə "Azərbaycan Respublikasının milli valyutasının tədaviyü haqqında" fərmanlar verdi. Azərbaycan SSR-in SSRİ tərkibinə qatılmasından və 1923-cü ildə onun ümumittifaq pul tədaviyü sahəsinə daxil edilməsindən sonra dayandırılmış milli pul dövriyyəsi bu aktlar əsasında bərpa olundu.